

RIIGI MAJANDUSLIKKU FUNKTSIOONI TEOSTAVAD ORGANID KODANLIKUS EESTIS JA SOTSIALISTLIKU REVOLUTSIOONI ALGPERIOODIL *

Õigustead. kand. E.-J. Truuväli
Riigi ja õiguse ajaloo kateeder

Dogmaatiline vormel, mille kohaselt kapitalistlik riik ei saa majandust mõjutada, teda teatavas ulatuses juhtidagi, on II maailmasõja järgse perioodi kapitalismi arenguga kummutatud. Veelgi enam: ühes või teises vormis, ühel või teisel viisil on iga ajalooline riigitüüp, eriti aga kodanlik riik, seda alati teinud.

Kodanliku riigi osa majanduslikes suhetes määratakse eelkõige kapitalistliku tootmise enda objektiivse vajadusega — kapitalistlik tootmine nõuab oma ühiskondliku iseloomu tunnustamist. On tõsi, et ei riiklik-monopolistlik kapitalism ega teised riigi haldamise, läbipõimumise ja kapitali kaitsmise viisid ei saa likvideerida kapitalismi vastuolu — vastuolu töö ja kapitali vahel, kuid see valmistab objektiivselt ette mõningaid tähtsaid tootmise tegeliku ühiskonnastamise tingimusi. Sisuliselt tähendab see sotsialismi materiaal-tehniliste eelduste loomist.

Kodanliku riigi funktsioonide laienemine ei tähenda klassivõitluse ahenemist või kõrvaldamist, vaid vastupidi — selle laienemist ja süvenemist, selle vormide edasist diferentseerumist. Tulenevalt kapitalistliku riigi iseloomust ei saa tema majanduslikku funktsiooni oma mahu poolest võrrelda töörahva mahasurumise funktsiooniga. Faktiliselt on ka majanduslik funktsioon kodanlikus riigis allutatud töötajate mahasurumisele, nende ekspluateerimise tugevdamisele.

Revisjonistide lemmikvõtteks ongi otsese vägivaldaaparaadi osa vähendades kuulutada tootmise riiklik juhtimine riigi «klassi-

* Artiklis käsitletakse üksnes Majandus-, Põllutöö- ja Teedeministeeriumi koos nende juurde kuuluvate organitega ning neis toimunud ümberkujundusi ajavahemikul 21. juunist kuni 25. augustini 1940.

dest kõrgemal seismise» otsustavaks tunnuseks.¹ Kuid selles asi seisnebki, et majandusellu vahele segades, seda juhtides j ä t k a b kodanlik riik sellega kapitalistide klassi vägivalda töörahva kallal, jätkab seda ühiskonna elu peamises — majanduslikus sfääris.

Kodanlik riik oma seadusandlusega sekkub aktiivselt majandusküsimustesse ning töösuhetesse. Nii andis Eesti kodanlik valitsus 1938. a. 1248 mitmesugust majandusküsimusi puudutavat akti, neist maksude kohta 22, kaubatariiptide kohta üle 100, impordieksporti reguleerivaid akte 41 jne.²

Riiklik-monopolistliku kapitali võimutsemise tingimuses on riigil üha enam igasuguseid tööstus- jt. ettevõtteid. Sisuliselt võib viimaseid vaadelda monopolistlikena oma asendi tõttu tootmises, sest sageli keelab riik neile konkurentsi pakkuvate ettevõtete asutamise. Sellele vaatamata on proletariaat huvitatud ettevõtete riigistamisest, sest tugeva töölisliikumise tingimustes on neid kergem kasutada rahva huvides kui eraettevõtjate omi. Selliste ettevõtete baasil osutub sotsialistliku riikliku sektori loomine pärast võidukat proletaarset revolutsiooni tunduvalt lihtsamaks ja kiiremaks mooduseks kui eraettevõtete natsionaliseerimise kaudu kulgev. Teiselt poolt: riiklik sektor ja riigi poolt teostatav majanduse suunamine loob vastava riigiaparaadi ning organite süsteemi, mida proletarise võimu nõuetele vastavalt on võrratult lihtsam ümber korraldada. Kasutades kodanliku riigi väljakujunenud vahendeid kontrolliks majanduse üle, muudab proletaarne võim nende klassisisu ja -suunitlust, avardab riigi majandusliku tegevuse mahtu ning saab niiviisi väga kiiresti allutada erakapitali riiklikule kontrollile. See loob võimaliku ajareservi ettevalmistuste tegemiseks majanduse lõplikuks sotsialistlikuks ümberkujundamiseks.

31. märtsil 1938. a. seisuga hinnati riigile kuuluvate varade (raudteed, side, metsafond, rahalised vahendid jne.) suurust 482 miljonile kroonile.³ Nendest laekunud tulud moodustasid ligi 30% 1939/40. a. riigi eelarvest. Siinjuures tuleb märkida, et eraettevõtjate käes oli 76 miljoni krooni ulatuses riiklikke kapitale, mis moodustasid 76% riigi varade koguväärtusest.⁴

Kodanlikus Eestis kõneleb majanduse riiklikust juhtimisest mitte üksnes riigi seadusandlus tootmisettevõtete juurdekasvu piiramisel, hindade reguleerimisel (põhiliselt tollipoliitika kaudu),⁵

¹ E. Tuominen. Sotsialistlik revolutsioon ja kodanlik riik. — «Eesti Kommunist», 1964, nr. 7, lk. 17.

² Vt. A. Raadik. Fašismi tekkimise ja tugevdamise protsess kodanlikus Eestis. Tln., 1959, lk. 15—16.

³ Eesti Majandus 1938. a. — Eesti Panga aastaraamat. Tln., 1939, lk. 123. Riiklikes ettevõtetes töötas 1/7 tööliste üldarvust.

⁴ 1. jaanuari 1939. a. seisuga — «Kaubandus-Tööstuskoja Teataja», 1939, nr. 6, lk. 148.

⁵ Vt. üksikasjalikult O. Sepre. Eesti kodanlik riik monopolide teenistuses. Tln., 1963.

riiklike ettevõtete asutamisel (mis tihtipeale hiljem aktsiaseltsideks kujunesid) ning tööalaste suhete riiklikul reguleerimisel, vaid ka riigi tööstuslike investeeringute kasvus. Ainuüksi 1939. a. II poolel moodustasid need põhimise osa tööstuslikest investeeringutest. Et 1940. a. kuulus riigile umbes $\frac{1}{4}$ tööstuslikest põhifondidest,⁶ siis kõneleb see Eesti kodanliku riigi suhteliselt suurest erikaalust maa majanduselu korraldamisel ja juhtimisel. Olgu märgitud, et näiteks Soomes moodustas 60-ndate aastate algul vastav näitaja ligi 20%, enamikes kapitalistlikes riikides ei tõuse see üle 15%.⁷

Majandusministeerium

Kui väliskapitali sissetungil ja Inglise-Saksa kapitalistide omavahelisel võitlusel majandusliku ja poliitilise mõju pärast Baltikumis oli otsene mõju kodanliku Eesti erinevate välispoliitiliste orientatsioonide vahelisele heitlusele ning selle kaudu riigi poliitilisele režiimile, siis riigi järjest kasvav osa majanduselu juhtimisel tõi kaasa monopolistlike rühmituste omavahelise võitluse eeskätt riigi majandusliku juhtimise aparadi allutamise eest. Mitte üheski teises riigi-aparadi lülis ei võtnud kapitalistid isiklikult nii agaralt osa riigiaparadi tööst kui majandusaparadis. See toimus mitmetes vormides ja mitut liiki organisatsioonide (organite) kaudu, millel võis olla nii nõuandev kui ka otsustusõigus. Kõik see peegeldub majandus-alaste organite, eeskätt Majandusministeeriumi juhtivas isikulises koosseisus kui ka tema struktuuris.⁸

Alustaksime oma käsitlust neist organeist, mis küll ei kuulu majandusministeeriumi koosseisu, kuid etendasid olulist osa viimase tegevuses, andes talle monopolistlikele rühmitustele soovitava majanduspoliitilise suuna.

Majandusnõukogu (tegutses valitsuse juures) põhiülesandeks oli «arvamuste avaldamine majanduslike ja sotsiaalpoliitiliste küsimuste kohta».⁹ Olles küll konsultatiivne organ, arutas ta oma istungitel kõiki valitsuse poolt esitatud majandus- ja sotsiaalpoliitilisi eelnõusid õigusega teha neisse parandusi, täiendusi ja muudatusi ning esitada märgukirja vormis valitsusele

⁶ Vt. üksikasjalikult O. Karma. Riiklik-monopolistlikust kapitalismist kodanlikus Eestis. — ENSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateaduslike töid, 1965, nr. 2, lk. 157—163.

⁷ E. Tuominen. Osund. teos, lk. 9 ja E. Варга. Очерки по проблемам политэкономии капитализма. М., 1964, стр. 68.

⁸ Majandusministeeriumi isikulise koosseisu suuruse ja struktuuri kohta kasutatakse ORKA, 969, I, I, I. 4 andmeid.

⁹ «Vaba Maa», 24. 01. 1935.

seaduseelnõude projekte.¹⁰ Seega kuulus talle sisuliselt seadusandlik initsiatiiv.¹¹ Majandusnõukogu liikmed võtsid teatud tingimustel isegi vahetult osa riigi seadusandlikust tegevusest. Nimelt kuulusid Majandusnõukogu esindajad Riigikogu majanduskomisjoni koosseisu (kuigi ise ei olnud Riigikogu liikmed), kelle otsusel teatud küsimustes oli võrdne juriidiline jõud Riigikogu omaga.¹²

Majandusnõukogu isikulise koosseisu kinnitas riigivanem (president) kaheks aastaks, kusjuures 25-st nõukogu liikmest nimetas riigivanem 10, 15 liiget esitasid kinnitamiseks kutsekojad.

Tööstus Kaubanduskoda ametlikult ei funktsioneerinud ei Majandusministeeriumi ega ka valitsuse juures, kuid tal oli suur kaal mitte üksnes äri- ja tööstusringkondades, vaid ka valitsuse poliitika määramisel, kuivõrd ta ühendas ühtsesse organisatsiooni kõik mõjukad kapitalistlikud ringkonnad Eestis. Koja kaudu püüti koordineerida ja stabiliseerida kodanliku Eesti majanduslikku ja poliitilist olukorda, luues omamoodi liidu ja vahelüli kapitalistide ja riigiaparaadi vahel. Et see nii oli, sellest annab mõningal määral tunnistust seegi, et 1924. a. moodustatud koja ajutisse juhatusse (sisuliselt orgbüroosse) kuulusid ühelt poolt K. Päts (esimees), kindral A. Tõnisson, Eesti Panga president J. Jaakson ja teiselt poolt mõjuvõimsamad kapitalistid K. Scheel ja J. Puhk.¹³ Iseloomulik on, et esimene ettepanek, millega esineti valitsuse ees, oli 1924/25. a. tulu- ja ärimaksudest 5% eraldamine Kaitseliidu toetuseks, kelle tugevdamist kodanlus pidas pärast 1. detsembri 1924. a. ülestõusu oma esimeseks ülesandeks.¹⁴

Ühel oma esinemisel 1927. a. ütles tolleaegne rahandusminister L. Sepp: «Me võime täie kindlusega öelda, et meil pole teist parlamenti, kes oleks võimeline otsustama majandusküsimusi nii nagu Kaubandus-Tööstuskoda.»¹⁵ Sama mõtet kordas L. Sepp ka 1938. aastal, nüüd juba majandusministrina.¹⁶ Seega: kuigi Majandusnõukogul ega Kaubandus-Tööstuskogal ei olnud juriidiliselt fikseeritud suhteid Majandusministeeriumiga, etendasid nad viimase poolt realiseeritava majanduspoliitika kujundamisel ja teostamiselgi olulist osa.

Kuid Majandusministeeriumi allutamisel monopolide diktaadile kasutati veel teisigi meetodeid — tema juurde eriorganite (komiteede) loomist, kellel olid terve rea küsimuste otsustamisel võrd-

¹⁰ «Päevaleht», 30. 01. 1935.

¹¹ «Vaba Maa», 26. 01. 1935.

¹² Samas.

¹³ RT 1924, 148.

¹⁴ Kaubandus-Tööstuskoda 1925—1935, Tln., 1935, lk. 12—13.

¹⁵ Samas, lk. 22.

¹⁶ «Päevaleht», 9. 01. 1938.

sed õigused riigorganitega. Neis organeis leidis riigiametnike ja suurkapitalistide personaalunioon oma juriidilise vormistuse.

Nii koosnesid näiteks Tolli- ja Maksupeakomitee kui ka Kaubanduskomitee mitmete ministeeriumide juhtivatest töötajatest, korporatiivsete kodade, majandus-pangandusorganisatsioonide esindajaist. Koosseisu kinnitas president, kes nimetas ka komitee esimehe.¹⁷ Tehniline ja teenindav aparaat kuulus Majandusministeeriumi koosseisude nimestikku ja oli küllaltki arvukas (Tolli- ja Maksupeakomitee ametnikkond moodustas enam kui 80% kogu ministeeriumi ametnikkonnast)¹⁸

Mis puutub Loodusvarade- ja Konjunkturiinstituuti ning Rahvuslikku Jõu- ja Ratsionaliseerimise Komiteesse, siis need institutsioonid täitsid kodanlikus Eestis majanduselu uurimise ja majandusliku arvestuse organite ülesandeid. Nende loomine kõneleb aga kodanliku riigi järjest kasvavast huvist majandusliku juhtimise vastu, sest vastava informatsiooni laialdane kogumine, läbitöötamine ja selle alusel toimuv uurimistegevus on esmaseks nõudeks kavakindla majandusliku tegevuse riiklikul juhtimisel.¹⁹

Majandusministeerium koosnes neljast osakonnast (talitusest). Neist ametnikkonnalt suurim oli Maksude Talitus (keskparaadis 36 ametnikku, kohapealseis organeis — maksuinspektorid, tolliinspektorid jt. — 749 ametnikku) Selle osakonna ülesandeks oli üleriigiliste maksude ja maksete laekumise tagamine. Talituse direktoriks oli tööstur A. Kukk.

Rahandusosakond (selle koosseisu kuulus 23 ametnikku) täitis riigikassa funktsioone, kes teostas riiklike pankade ja krediidi-asutuste üle järelevalvet selleks moodustatud Inspektuuri kaudu. Osakonna direktori kohuseid täitis ministri abi, pangandustegelane A. Keller.

Kaubandusosakond (koosseisus 16 inimest) kontrollis kaubandusalaste eeskirjade täitmist ja arvestust ning töötas välja kaubanduse korraldamise alaseid eeskirju.

Tööstusosakond (koosseisus 18 ametnikku) haldas riiklikke ettevõtteid ja täitis tema juurde loodud eriametkondade (Mäe- ja Patendiamet) ning tööstusinspeksiooni kaudu üldist riiklikku järelevalvet tööstuslike ettevõtete, kaevanduste ja murdude üle. Osakonna direktori ülesandeid täitis majandusministri abi, kolonel ja rahandustegelane V. Karing.

Ülaltoodu põhjal on selge, et kodanliku Majandusministeeriumi purustamisel tuleb eeskätt juhtiv kaader välja vahetada; tulenevalt proletaarse riigi majanduspoliitika iseloomust, likvideeritakse kapitalistlike korporatsioonide mõju riigiaparaadile; tehakse ümberkorraldusi sellist tüüpi organeis nagu Kaubanduskomitee

¹⁷ RT 1938, 80, 719; 83, 736.

¹⁸ RT 1937, 83, 679.

¹⁹ O. K a r m a. Osund. teos, lk. 157—158.

(eeskätt isikuline koosseis), viies aegapidi need organid likvideerimiseni; muudetakse Majandusministeeriumi struktuuri ja luuakse uusi organeid, mis asuvad täitma nii oma mahu kui ka tegevuse klassiseloому poolst täiesti uusi ülesandeid. Kuivõrd sotsialistlikus ühiskonnas langeb riigi tegevuse põhirõhk majanduse ja sotsiaalkultuurilisse sfääri, sedavõrd on ka mõistetav, et funktsioonide järsk laienemine tingib ka neile vastavat struktuurset muutust. Kodanliku riigi majanduse riikliku juhtimise struktuuri täiustatakse teatud piirini uut laadi organitega, kuid sotsialistliku sektori muutumisega valitsevaks ammendub vana juhtimisstruktuur ning luuakse uued majanduse riikliku juhtimise organid.

Ülaltoodud skeem realiseerus Eestis 1940. aastal, kuivõrd revolutsiooni rahuliku arengu tingimustes omandas majandusliku ümberkorralduse funktsioon kohe algusest peale tähtsa koha, muutudes pärast nõukogude võimu väljakuulutamist nii oma mahu kui ka ülesannete poolst domineerivaks.

Ajavahemikul 22. juunist kuni 21. juulini 1940 vabastati senised majandusministri abid ning nimetati uuteks abideks kommunist O. Sepre ja K. Peiker.²⁰

Samal ajavahemikul vabastati ka osakondade direktorid.²¹ Kaubandusosakonna direktoriks nimetati senine Teedeministeeriumi nõunik, Maksude Talituse direktoriks senine Tartu Maksuameti ametnik S. Kalmet.²² Ametist vabastati ka ministeeriumi nõunik, kelle asemele nimetati senine kaubandusosakonna vaneminspektor.²³ Muudatusi teostati ka Majandusministeeriumi struktuuris: reorganiseeriti senine Tööstusosakonna Tööstusinspeksioon, kelle kaadrite alusel loodi Riiklik Hindade Inspeksioon. Viimase põhiülesandeks jäi võitlus kodanluse spekulatsiooni vastu. Selleks volitati inspektuuri töötajaid teostama administratiivjuurdlust, mis seni kuulus kohtu ja kriminaalpolitsei kompetentsi.²⁴ Tööstusosakonna pädevusest eraldati riiklike ettevõtete haldamine ning need ülesanded pandi vastloodud riigi ettevõtete osakonnale, mille direktoriks ja ühtlasi majandusministri abiks nimetati majandusteadlane E. Vendelin.²⁵ «Valitsemise korraldamise seaduse muutmise seaduse» alusel määrati Majandusministeeriumi ülesanneteks: «rahanduse- ja krediidiasjanduse, riigimajapidamise korraldamine ja üldine juhtimine; kauban-

²⁰ RT 1940, 57, 531 ja 533; 63, 602 ja 622.

²¹ RT 1940, 63, 626; 75, 742.

²² RT 1940, 89, 898; 79, 762. !

²³ RT 1940, 67, 663; 667.

²⁴ RT 1940, 63, 624. Peainspektoriks nimetati ministeeriumi senine tööstusinspektor A. Abel.

²⁵ RT 1940, 59, 552 ja ORKA, 969, 1, 1, l. 4. E. Vendelin vabastati 22. 07. nimetamisega Krediidi- ja Kindlustusasutuste peainspektoriks — «Postimees», 26. 07. 1940.

duse, tööstuse ja kindlustusasjanduse korraldamine kogu riigis ning järelevalve.»²⁶

Faktiliselt tähendas nimetatud seadus koos rea eelnenud seaduste ja määrustega riikliku kontrolli kehtestamist kogu Eesti majandussüsteemi üle, vaatamata ettevõtete ja kapitalide omandiõiguslikule kuuluvusele.

Mis puutub ministeeriumi eriorganitesse (Tolli- ja Maksupeakomitee, Kaubanduskomitee)²⁷ siis puhastati nende organite isikuline koosseis ühelt poolt sellega, et sinna ametikohajärgselt kuulunud ministeeriumide ametnikud olid vallandatud ning uutega asendatud, teiselt poolt vähendati reaktsiooniliste Kutsekodade esindajate arvu ning viidi koosseisu Eesti Töölisühingute Keskkliidu esindajad.

Mis puutub Majandusnõukogusse ja Kaubandus-Tööstuskojasse, siis, kuigi nad likvideeriti pärast 25. juulit 1940²⁸, ei olnud neil riigi majanduspoliitikas enam mingit osatähtsust. Seega: juba 21. juuliks oli kodanlik Majandusministeerium sisuliselt purustatud — see organ ei täitnud enam kodanliku riigi vastava asutuse funktsioone, tema isikuline koosseis oli uuendatud ning täitis proletaarse revolutsiooni tahet. Veelgi enam — kogu senine majanduse riikliku juhtimise süsteem, senine personaalunioon kapitalistidega oli likvideeritud. Kahtlemata tuleb seda pidada Eesti 1940. a. revolutsiooni suureks saavutuseks, millele seni on vähe tähelepanu osutatud.

Põllutöoministeerium

Kodanlik riik ei kindlusta kulaklust mitte üksnes kodanliku maajaotuse poliitika kaudu, vaid ka sellise riikliku krediidi- ja hinnapoliitika abil, mis ühelt poolt võimaldab üksnes kulakutel riiklikke madalaprotsendilisi laene ja toetusi saada ja teiselt poolt riikliku monopoli kehtestamisega põhimistele põllumajandussaaduste kokkuostule. Viimased on tihtipeale kõrgemad maailmaturu hindadest, mistõttu tegelikult riik krediteerib kulaklust täiendavalt ja katab hinnavahe riigikassast. On aga arusaadav, et see pärast võib kõnelda kodanliku riigi teatud osast ka põllumajanduse riiklikul suunamisel ja juhtimisel, eelkõige riikliku krediteemise ja hinnapoliitika kaudu. Teiselt poolt: et tagada põllumajandussaaduste tootmise ja turustamise laiendamist, püüdis näi-

²⁶ RT 1940, 96, 942.

²⁷ Likvideeriti pärast 21. juulit. Uute organitena moodustati Kindlustuse Talitus ja Riiklik Plaanikomisjon — RT 1940, 99, 984; 104, 1045, 109, 1109 ja RT Lisa 1940, 71.

²⁸ RT 1940, 85, 814; 89, 867.

teks Eesti kodanlik riik suunata põllukultuuride sordiareetust, tõparandust ja veterinaarteenistust ning maaparandust. See seisnes selles, et Eesti kodanlik riik stimuleeris rahaliste vahenditega (näiteks riiklike preemiate süsteem) talupidajaid nimetatud aladega tegelema. Agro-zootehnilise spetsialistide kaadri ülalpidamise ning kadastri- ja maakorralduse kulud võeti riigi kanda. Peale selle kuulus riigile põhiline osa metsafondist, 20 riigimõisat ning rida põllumajandussaaduste kokkuostu ja ekspordiga tegelevaid koondisi.

Ülaltoodud funktsioone teostas kodanlikus Eestis Põllutöoministeerium. Viimase juures asus korporatiivne Põllutöökoja, mis täitis analoogilisi ülesandeid Kaubandus-Tööstuskojaga Majandusministeeriumi juures.²⁹ Proletaarne riik tema arengu esimesel etapil täidab mõnevõrra analoogilisi funktsioone ülalmainitud ministeeriumiga, arusaadavalt muidugi töötava talurahva huvides.³⁰ Iseküsimus on, et oma mahult ja riikliku juhtimise meetodite poolest teostab proletaarne riik maa väiketootjate riiklikku juhtimist ühtse rahvamajanduse arendamise plaani raamides.³¹ Seepärast teostab proletaarses riigis vastav ametkond proletariaadi diktatuuri agraarpoliitikat selle mahu kogu ulatuses, kuna kodanluse klassidiktatuuri agraarpoliitika realiseeriti ikkagi põhiliselt krediteerimis- ja hinnapoliitika kaudu. Kuivõrd ka proletaarses riigis kuuluvad metsad riigile ning põllumajandussaaduste põhiliseks kokkuostjaks on riik (väliskaubanduses aga riiklik monopol), siis kõik need momendid kokku kergendasid kodanliku riigiaparaadi vastavate lülide purustamist ja uute organite loomist. Selles suhtes on kodanliku Eesti Põllutöoministeeriumi ümberkorraldamine heaks näiteks, kuidas proletaarne võim peab kodanlikke organeid purustama ja mida ning kuidas ära kasutama töörahva huvides.

Kodanliku riigi põllumajanduse riikliku halduse sfääri funktsioonide iseärasus väljendus ka vastava ministeeriumi struktuuris ja isikulises koosseisus.³²

Põllutöoministeeriumi isikuline koosseis, kaasa arvatud kohepealsed asutused, oli 2605 riigi- ja vabateenijat, neist ministeeriumi keskaparaadis 309. Ametialaste kategooriate seisukohalt moodustasid ministeeriumis rõhuva enamuse ametnikest vastavate erialade spetsialistid. Nii näiteks olid kadastri ja maakorralduse osakonna 61-st teenistujast 32 spetsialistid; loomatervishoiu osa-

²⁹ Üksikasjalikumalt «Põllutöökoja aastaraamat» VIII, 1939/1940. a., Tln., 1940, lk. 234, 240.

³⁰ «Rahva Häääl», 30. 06. 1940 (A. Jõeääre raadiokõne kokkuvõte).

³¹ Põllutöö Rahvakomissariaadi tegevuse mahu kasvust annab tunnistust seegi, et ta koosnes 25 struktuursest allüksusest (Põllutöoministeeriumis vaid 4) — ORKA, R-1, 1, 563, l. 1—9.

³² Andmed RT 1937, 83, 679, 687 ja «Eesti Entsüklopeedia», VI, vg. 1195 alusel.

konna 12-st 8 (114-st osakonnale alluvast töötajast olid 101 veterinaarteenistuse töötajat — arsti, velskrit), Riigi Maade ja Metsade Valitsuses 113-st 71 metsanduse ja maakorralduse eriala töötajat (Metsakorralduse Büroo 2046-st teenistujast olid 2002 metsaülemad, metsnikud, metsavahid jt.).

Arvukuselt teise kategooria moodustas arvestusala ja tehniline kaader, kuna juhtiva ametkonna suurust võib hinnata 28 inimesele.

Ülaltoodu on väga oluline teada, sest proletaarsel riigil oma spetsialistide kaader põhiliselt puudub. Seepärast osutub endiste kodanlike spetsialistide ärakasutamine möödapääsmatuks.

Ajavahemikul 21. juunist kuni 20. juulini vabastati peale ministri ja tema abi vaid üksikud ministeeriumi ametnikud, kes kodanluse diktatuuri päevil olid olnud aktiivselt tegevad reaktiivorganisatsioonides.³³

Põllutöökoda lakkas sisuliselt kohe pärast juunipööret eksisteerimast, ehkki juriidiliselt vormistati see 27. juulil 1940.³⁴

Monopolistlikud ekspordikoondised allutati pärast kodanlike tegelaste juhtivatelt kohtadelt eemaldamist juba 1940. a. juulis täielikult uue valitsuse kontrollile.³⁵

21. juulist kuni 25. augustini vabastati kadastri ja maakorralduse osakonna ning põllumajandusosakonna direktorid ning ka viimati nimetatud osakonna nõunik,³⁶ kuna ülejäänud kaader jäi samaks.

Töötava talurahva vabastamiseks monopolistlike organisatsioonide ja põllumajandussaaduste ülesostjate ekspuaterimisest loodi 12. augustil 1940 Põllumajandusministeeriumi juurde Põllumajandussaaduste Kokkuostu Komitee eesotsas kommunist V Jaanusega.³⁷ Viimane hakkas korraldama ja juhtima põllumajandussaaduste kokkuostu, turustamise ning varustamisega tegelevate organisatsioonide ja isikute tööd.

On aga selge, et vaatamata Põllutöoministeeriumi ametnike kõrgele ameti- ja erialasele kvalifikatsioonile ning poliitilisele lojaalsusele pole nad suutelised oma klassipiiratud teostama sellist revolutsioonilist aktsiooni nagu EKP agraarprogrammi elluviimine. Seda võis teha üksnes selline revolutsiooniline organ nagu Maata ja Väheste Maaga Talupoegade Maaga Varustamise Peakomitee.³⁸

Maareformi tehnilised eeltööd tegi ja ka reformi viis läbi Põllutöoministeeriumi ametkond (hiljem Põllutöö Rahvakomissariaat)³⁹

³³ «Rahva Hääle», 30. 06. 1940.

³⁴ RT 1940, 86, 814.

³⁵ «Kommunist», 8. ja 12. 07. 1940.

³⁶ RT 1940, 89, 899; 102, 1023 ja RT Lisa nr. 75.

³⁷ RT 1940, 101, 1006.

³⁸ RT 1940, 88, 856.

³⁹ ORKA, R—1118, 1, 4, l. 2—3; RAKA, 3632, 1, 193, l. 14.

Seejuures palgati ka hulgaliselt uusi jõude, eeskätt maakorraldusala kaadrit.⁴⁰

Mis puutub Põllutöoministeeriumi ametkonna põhimassi, siis pärast vastava rahvakomissariaadi moodustamist läksid viimased üleviimise korras tööle uude riigiaparaati.⁴¹

Teedeministeerium

Mõnevõrra teisiti purustati kodanlik Teedeministeerium. See seletub sellega, et Teedeministeerium oma ülesannete ja alluvate asutustega on vahetumalt seotud nii riigi sõjalise kui ka sisekaitse organisatsiooni ja funktsioonidega. Teatavasti arvestatakse ühe või teise riigi sõjalise potentsiaali hulka tema liiklusingimist ja -vahendid, sadamad, rannakaitse kindlustused, kõnelemata juba eriotstarbelistest sõjalistest ehitustest ja fortifikatsioonist, mida tavaliselt teostavad tsiviilametkonnad.⁴²

Teedeministeeriumi sõjalis-strateegiliste ülesannete tähtsust kriipsutab alla ka «Riigikaitse rahuaegse korraldamise seadus»⁴³

Teiselt poolt oli Teedeministeerium võrreldes teiste tsiviilametkondadega üldse kõige enam seotud kogu riigiaparaadi funktsioneerimisega, kogu ühiskonna majandusliku ja sotsiaal-poliitilise eksistentsiga (transport, side, riiklikud ehitused). Sellepärast tuli kodanlikul riigil kogu kodanluse klassi huvides suures osas transpordi⁴⁴ ja sideteenistusega seotud kulutused enda peale võtta,⁴⁵ sellega ka loomulikult nende haldamine. On arusaadav, et selliste funktsioonidega organi juhtiv koosseis pidi olema komplektitud kodanluse klassile eriti ustavatest inimestest, eeskätt kodanlikust reaktsioonilisest ohvitserkonnast.⁴⁶ Teadis ju Eesti kodanlus hästi, et proletariaadi relvastatud ülestõusu puhul on side- ja transpordisõlmed ülestõusnute esmasteks ja tähtsamateks ründeobjektideks.

Ministeeriumi ülejäänud rohkearvuline ametnikkond⁴⁷ oli

⁴⁰ ORKA, R—6. 1, 472, l. 267—270.

⁴¹ ЕКРА, 1, 1—1, 168, l. 33.

⁴² Марксизм-ленинизм о войне и армии. М., 1962, стр. 300 и др.

⁴³ RT 1938, 29, 234 (§ 52).

⁴⁴ «Eesti Entsüklopeedia» VI, vg. 206.

⁴⁵ Eesti Majandus 1938. a., lk. 71.

⁴⁶ Teedeministeerium koosnes 8 struktuursest allüksusest (osakond, talitus, inspektor), kuujuures 3 allüksuse (Veeteede Talituse, Üldosakonna ja Lennuasjanduse Inspektuuri) direktoriteks ning 2 (Raudteede ja Maanteede Talituse) abidirektoriteks olid kodanliku armee ohvitserid. Ülejäänud juhtiv kaader oli enamuses olnud tsaariaarmees või klassisõjas ohvitserid. Viimaste seas ka minister ja ministri abi — vt. Eesti majandustegelased, Tln., 1938, lk. 63, 69, 240; Eesti riigi-, avaliku- ja kultuurielu tegelased 1918—1938, Tln., 1939, lk. 47, 96.

⁴⁷ Ministeeriumi keskaparaat koosnes 287 riigi- ja vabateenijast. Ilma Raudteede Talitusele alluvate ettevõtete töölisetega kuulus ministeeriumi alluvusse 7809 riigi- ja vabateenijat, neist Raudteede ja Posti—Telegraafi—Telefoni Talituse alluvusse ligi 6000. — RT 1937, 83, 679 ja Valitsusasutuste tegevus 1938/39. a., Tln., 1940, lk. 137 andmeil.

erialaselt kõrgesti kvalifitseeritud,⁴⁸ kuid ametnikkude ja teenistujate põhimass oli oma palgaolude poolest peaaegu samal tasemel mis tööstustöölised.⁴⁹ Seepärast tuleb proletaarsel võimul nimetatud organi ümberkorraldamisel erinevat taktikat kasutada juhtiva ja teenindava kaadri suhtes. Viimased tulid töörahva võimuga kaasa, sest nende huvid ei erinenud oluliselt.⁵⁰ Sellele vaatamata tuli võtta tarvitusele kiired abinõud, et võimalikku sabotaaži ministeeriumi ametkondades (eelkõige post-telegraaf) ära hoida, sest ametnike vastuhakkamine neis organeis halvab otsekohe kogu riikliku elu normaalset kulgu. Teatavasti õnnestus Eesti kodanlusel 1917. a. just sideorganeis ametnike sabotaaži organiseerida.⁵¹ See tõttu oli pakiline ülesanne teha Teedeministeeriumi juhtiva s koosseisus ulatuslikke asendusi, sellega ära võtta kodanluselt võimalus oma esindajate kaudu sabotaaži organiseerida. Ülejäänud ametnike ja teenistujate kuulekuses hoidmisel polnud vähe tähtis asjaolu, et Teedeministeeriumi paljudes ametkondades (post-telegraaf, raudtee, vee- ja õhuteed) olid kehtestatud range vastutusega distsiplinaarmäärustikud, mida uus võim oma huvides sai kasutada.

Kodanliku Teedeministeeriumi purustamise meetodite osas oli keskne koht juhtiva kaadri vallandamisel ja ümberpaigutamisel, mis põhiliselt teostati 1940. a. juulikuu esimesel poolel, nende seas kõikide osakondade (talituste) direktorid ja abidirektorid (peale Posti-Telegraafi-Telefoni Talituse direktori)⁵², Raudteede Talituse allüksuste (Veo-, Ehituse- ja Finantsametite) juhatajad⁵³, lisaks veel 5 juhtivat töötajat ja 3 revidenti.⁵⁴ 21. juuliks olid juhtivad töötajad (peale Posti-Telegraafi-Telefoni Talituse) vallandatud või ümber paigutatud teistele ametikohtadele.⁵⁵ Mis puutub uuesse juhtivasse kaadrisse, siis olid viimased endised madalamal ametikohal töötanud riigiametnikud — spetsialistid nagu Veeteede Talituse direktor kaugesõidukapten N. Lopato, Raudteede Talituse direktor insener P. Kallikorm jt. Muudatusi tehti ka Raudtee- ja Tariifinõukogus.⁵⁶

Vana lojaalse ametkonna edutamisel juhtivatele kohtadele ja

⁴⁸ Näiteks Maanteede Talituse 23 ametnikust oli 13 inseneri, 4 tehnikut, Veeteede Talituse 79-st ametnikust enamuses insenerid või väljaõppinud mere-mehed (kaptenid, tüürimehed).

⁴⁹ Vt. E.-J. Truuväli. Kodanliku riigiparaadi purustamine Eestis 1940. a. revolutsioonis. — TRÜ Toimetised. Õigusteaduslikke töid. IV. Tartu, 1966, lk. 18—19.

⁵⁰ ORKA, 1354, 4, 144, l. 36.

⁵¹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. — Dokumentide ja materjalide kogumik. Tln., 1957, lk. 410, 418—422.

⁵² RT 1940, art. 532, 603—604, 711 ja «Rahva Hää!», 17. 07. 1940.

⁵³ RT 1940, art. 700—702.

⁵⁴ RT Lisa 1940, nr. 62 ja «Rahva Hää!», 18. 07. 1940.

⁵⁵ «Rahva Hää!», 18. 07. 1940.

⁵⁶ RT Lisa 1940, 69.

sellega nende kaasatõmbamisel uue võimu poliitika teostamisele etendas olulist osa uus teedeminister O. Kärm, kes ise oli pikemat aega Teedeministeriumis töötanud ning seetõttu ametkonda hästi tundis.⁵⁷ 1. augustiks 1940 olid vabastatud ka Posti-Telegraafi-Telefoni Talituse direktor ning Raudteede Talituse Eksploataatsiooni-ameti juhataja,⁵⁸ aga samuti Tallinna Telefonivõrgu ülem, rida jaamaülemaid ja tähtsamate sideasutuste ülemaid.⁵⁹

Ülejäänud ametkonnad puhastati reaktsioonilistest elementidest ja nende asemele võeti uued jõud.⁶⁰

Ka ministeeriumi struktuuris toimusid muudatused, mis tõid kaasa tema funktsioonide laiendamise. Nii reorganiseeriti Maanteede Talitus Maanteede ja Autotranspordi Talituseks, senine Lennuasjanduse Inspektsioon õhusõidu osakonnaks. Senine Avalike Tööde Amet likvideeriti ning tema ülesanded pandi ehitusosakonnale.⁶¹ Uue organina loodi ministeeriumi juurde R a h v a k o r t e r i t e E h i t u s k o m i t e e,⁶² kelle ülesandeks koos ehitusosakonnaga jäi riigiehituste püstitamine jt. avalikkude tööde korraldamine.

* * *

Kodanliku Eesti majandushalduse organite süsteemi ning Eesti NSV kogemuste uurimine kodanliku riigi riigiaparaadi vastavate lülide purustamisel ühelt poolt kriipsutab alla ajaloolise materjali konkreetse tundmise vajadust riigi ja õiguslike nähtuste käsitlemisel, teiselt poolt näitab, et proletaarse revolutsiooni rahuliku orientatsiooni puhul iseloomustab uue riigiaparaadi rajamist eeskätt majandushalduse valdkonnas seniste organisatsiooniliste vormide ja kaadrite ulatuslik ärakasutamine. Seejuures on oluline näidata, kuidas olemasoleva riigiaparaadi tegevuse klassisisu muutmine võimaldas lühikese perioodi vältel kehtestada riikliku kontrolli kogu majanduse üle, vaatamata tema omandiõiguslikule kuuluvusele, ning muuta riigi majanduslik funktsioon juba sotsialistliku revolutsiooni algajast peale riigi põhifunktsiooniks.

⁵⁷ «Rahva Hää», 68, 29. 08. 1940; O. Kärm töötas juunipöörde-eelsel perioodil Tallinna Linnavalitsuse Teedeehituse Osakonna juhatajana. «Rahva Hää», 29. 08. 1940.

⁵⁸ RT 1940, 83, 801; 90, 908.

⁵⁹ RT Lisa, 1940, nr. 67.

⁶⁰ ORKA, 1354, 3, 144, l. 36.

⁶¹ RT 1940, 96, 942.

⁶² «Rahva Hää», l. 07. 1940.

ОРГАНЫ, ОСУЩЕСТВЛЯЮЩИЕ ЭКОНОМИЧЕСКУЮ ФУНКЦИЮ ГОСУДАРСТВА В БУРЖУАЗНОЙ ЭСТОНИИ И В НАЧАЛЬНОМ ПЕРИОДЕ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ

Э.-Ю. В. Труувяли

Резюме

На основе исследования деятельности и роли буржуазного государства в деле руководства экономической политикой в Эстонии соответствующими органами и учреждениями можно заключить, что государственное вмешательство в экономическую деятельность отнюдь не означает изменения сущности капитализма. С другой стороны, государственно-монополистический капитализм создает тем самым не только материально-технические предпосылки для построения социализма, но и способствует созданию таких органов государства, которые захвативший власть пролетариат может использовать в своих целях.

Изучая процесс слома этих органов, автор приходит к выводу, что главным методом слома была чистка этих органов от реакционных деятелей, ликвидация личной унии государственных служащих и монополистов, подчинение государственному контролю всей экономики страны. Изменение структуры прежних органов проводилось в соответствии с возникающими в ходе революции новыми задачами в области экономики.

Хозяйственная функция социалистического государства при мирном переходе развития революции может стать основной функцией государства с самого начала революции, как это показывает опыт Эстонии.